

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

22 czerwca 2023 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Ewa Stefańska (przewodniczący)

SSN Aleksander Stępkowski (sprawozdawca)

SSN Leszek Bosek

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 22 czerwca 2023 r. w Warszawie,
skargi kasacyjnej A.F.

od wyroku Sądu Okręgowego w Opolu

z 24 maja 2021 r., II Ca 136/21,

w sprawie z powództwa A.F.

przeciwko M.F.

o ustanowienie rozdzielności

oddala skargę kasacyjną.

M.M.

UZASADNIENIE

Wyrokiem zaocznym z 1 grudnia 2020 r. Sąd Rejonowy w Opolu w sprawie III RC 141/20 oddalił powództwo A.F. (dalej: powód lub skarżący) przeciwko M.F. (dalej: pozwana) o ustanowienie rozdzielności majątkowej.

Sąd Rejonowy ustalił, że powód i pozwana zawarli związek małżeński [...] 1982 r. W dniu 18 maja 2007 r. przed notariuszem A.N. strony zawarły umowę rozszerzenia wspólności ustawowej na cały majątek ówczesnie do nich należący, jak i w przyszłości przez strony nabyty, z wyjątkiem przedmiotów majątkowych, które przypadną małżonkowi z tytułu dziedziczenia, zapisu lub darowizny. Umową z 15 stycznia 2020 r., zawartą przed notariuszem W.M., strony ustanowiły rozdzielną majątkową.

W uzasadnieniu wyroku, Sąd Rejonowy odniósł się do uchwały Sądu Najwyższego z 30 maja 1996 r., III CZP 54/96, która w ocenie Sądu Rejonowego zachowała aktualność również po zmianie treści przepisu art. 52 ustawy z dnia 25 lutego 1965 - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tj. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359, ze zm.; dalej: „k.r.o.”). Zgodnie z powołaną uchwałą Sądu Najwyższego, umowne wyłączenie wspólności ustawowej w czasie trwania małżeństwa wyklucza powództwo z art. 52 § 1 k.r.o. dotyczące okresu poprzedzającego zawarcie umowy. Sąd Najwyższy wyjaśnił bowiem, że powództwo o ukształtowanie nie wymaga wykazania przez powoda interesu prawnego, niezbędna jest jednak legitymacja powoda wynikająca z przepisów prawa. Powództwo o zniesienie wspólności, która istniała przed wprowadzeniem przez małżonków umownej rozdzielną majątkowej, byłoby więc możliwe tylko wtedy, gdyby zachodziły podstawy do przyjęcia, że art. 52 k.r.o. przewiduje również samoistne żądanie zniesienia wspólności z mocą wsteczną. Przedmiotem żądania z art. 52 § 1 k.r.o. jest zniesienie, czyli wyeliminowanie wspólności. Oznaczenie dnia ustania wspólności nie jest natomiast samodzielnym przedmiotem żądania, tylko koniecznym elementem zasadniczego rozstrzygnięcia. Oznaczenie w wyroku, który znosi wspólność majątkową, dnia ustania wspólności jest bowiem obligatoryjne i następuje z urzędu także wtedy, gdy powód, żądając zniesienia wspólności, o to nie wnosi (art. 52 § 2 k.r.o.).

Sąd Rejonowy podzielił również zapatrywania Sądu Najwyższego wyrażone w wyroku z 25 czerwca 2003 r., III CKN 545/01, w którym stwierdzono, że umowne wyłączenie wspólności ustawowej w czasie trwania małżeństwa wyklucza powództwo z art. 52 § 1 k.r.o., niezależnie od tego, jakiego okresu lub oznaczenia daty dotyczy późniejsze żądanie zniesienia wspólności majątkowej. Ponadto,

w powołanym orzeczeniu wyjaśniono, że nie można znosić tego co nie istnieje, chyba że zachodzi ku temu wyraźna podstawa prawna.

Sąd Rejonowy w pełni podzielił przedstawione powyżej rozważania Sądu Najwyższego odrzucając tym samym dopuszczalność wystąpienia z roszczeniem dotyczącym jedynie daty ustanowienia rozdzielności majątkowej.

Apelację od powyższego wyroku wniósł powód zaskarżając go w całości oraz wnosząc o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Wyrokiem Sądu Okręgowego w Opolu, w sprawie II Ca 136/21 z 24 maja 2021 r. oddalono apelację powoda.

W uzasadnieniu zaskarżonego orzeczenia sąd odwoławczy wskazał, że ustalony przez Sąd Rejonowy stan faktyczny zaistniały w rozpoznawanej sprawie, przeprowadzone rozważania prawne i ich argumentacja zawarte w uzasadnieniu kwestionowanego wyroku w pełni zasługują na akceptację. Zatem ustalenia w tym zakresie oraz ostateczną ocenę prawną Sąd Okręgowy przyjął za własne na podstawie art. 382 k.p.c.

Sąd Okręgowy w uzasadnieniu wyroku wskazał, że kluczową dla rozstrzygnięcia w przedmiotowej sprawie pozostawała kwestia dopuszczalności wytoczenia powództwa o zniesienie małżeńskiej wspólności ustawowej z datą wsteczną, po zawarciu przez strony umowy wprowadzającej rozdzielność majątkową, ze skutkiem poprzedzającym zawarcie umowy.

Sąd Okręgowy rozpoznający przedmiotową sprawę podzielił pogląd wyrażony w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku wskazując, że zniesienie małżeńskiej wspólności ustawowej jest dopuszczalne jedynie w przypadku, gdy wskazany ustrój małżeński majątkowy istnieje pomiędzy małżonkami. Na aprobatę – w ocenie Sądu Okręgowego - zasługiwało również stanowisko Sądu Rejonowego, że umowne wyłączenie wspólności ustawowej w czasie trwania małżeństwa wyklucza powództwo z art. 52 § 1 k.r.o., którego żądanie obejmuje ustanowienie rozdzielności majątkowej z dniem wcześniejszym niż dzień powództwa oraz dzień zawarcia umowy w przedmiocie ustanowienia rozdzielności majątkowej.

Sąd Okręgowy podniósł, że z treści art. 52 § 1 k.r.o. wynika, iż w chwili wniesienia powództwa między małżonkami musi istnieć wspólność majątkowa małżeńska. Jak zauważył sąd odwoławczy, w przedmiotowej sprawie w chwili wniesienia pozwu między stronami nie istniała już wspólność majątkowa małżeńska, co w konsekwencji wyłącza możliwość ustanowienia rozdzielności majątkowej małżeńskiej.

Sąd Okręgowy w uzupełnieniu argumentacji, powołując się na stanowisko zawarte w uchwale Sądu Najwyższego z 30 maja 1996 r., III CZP 54/96, zauważył, że w stanie faktycznym, w ramach którego zapadła powyższa uchwała, umowa wyłączająca ustawową wspólność majątkową małżeńską została zawarta przed wniesieniem powództwa opartego na przepisie art. 52 § 1 k.r.o., czyli tak jak w niniejszej sprawie. Sąd Okręgowy, podobnie jak Sąd Rejonowy przedstawił pokrótce twierdzenia zawarte w wyroku Sądu Najwyższego z 25 czerwca 2003 r., III CKN 545/01.

W uzasadnieniu wyroku sądu odwoławczego w zwięzły sposób odniesiono się także do rozważań, znajdujących poparcie w ugruntowanym orzecznictwie Sądu Najwyższego, w zakresie dopuszczalności orzeczenia o zniesieniu wspólności majątkowej z datą wsteczną także po prawomocnym rozwiązaniu małżeństwa, jeżeli jednak powództwo o zniesienie wspólności zostało wytoczone przed uprawomocnieniem się wyroku rozwodowego. Podobnie, jak zauważył Sąd Okręgowy, nie budzi wątpliwości Sądu Najwyższego dopuszczalność kontynuowania postępowania w sprawie o zniesienie wspólności z datą wsteczną z udziałem spadkobierców zmarłego małżonka.

Sąd Okręgowy nie zgodził się zaś z zawartą w apelacji argumentacją odwołującą się do wyroku Sądu Najwyższego z 14 kwietnia 2011 r., IV CSK 460/10. Co prawda, sąd odwoławczy przyznał rację skarżącemu, że przywołany wyrok zawiera w sobie stanowisko, według którego nie jest wykluczone dokonanie sądowego zniesienia wspólności majątkowej małżeńskiej z datą wsteczną, nawet jeżeli doszło wcześniej do zawarcia przez małżonków umowy znoszącej tę wspólność z inną datą (późniejszą niż objęta żądaniem pozwu). Jednakże – jak zauważył Sąd Okręgowy - uprawnienie do wystąpienia z takim żądaniem Sąd

Najwyższy ograniczył do sytuacji, w których pozew wniesiono przed datą zniesienia małżeńskiej wspólności ustawowej. Tymczasem w przedmiotowej sprawie taka sytuacja nie miała miejsca, gdyż strony najpierw zawarły umowę majątkową małżeńską, a dopiero później powód wniósł powództwo w sprawie niniejszej.

W ocenie Sądu Okręgowego brak było również podstaw do wystąpienia z pytaniem prawnym do Sądu Najwyższego. W tym zakresie, Sąd Okręgowy odniósł się do argumentacji przedstawionej w postanowieniu Sądu Najwyższego z 26 czerwca 2018 r., IV CSK 62/18, dzieląc zawarte w nim rozważania.

W końcowych uwagach Sąd Okręgowy wskazał, że zawierając umowę wyłączającą wspólność ustawową małżeńską, małżonkowie rezygnują z dalszych skutków zniesienia ustawowej wspólności majątkowej, przewidzianych w art. 52 § 1 k.r.o. W obecnym stanie prawnym, w ocenie Sądu Okręgowego, wykładnia tego przepisu nie budzi wątpliwości, że uprzednie umowne wyłączenie wspólności ustawowej w czasie trwania małżeństwa wyklucza powództwo z art. 52 § 1 k.r.o. dotyczące okresu poprzedzającego zawarcie umowy.

Wyrok Sądu Okręgowego w Opolu z 24 maja 2021 r., II Ca 136/21, powód zaskarżył w całości skargą kasacyjną, wnosząc o jego uchylenie w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Zaskarżonemu orzeczeniu powód zarzucił naruszenie przepisów prawa materialnego, tj. art. 52 § 1 i 2 k.r.o. poprzez ich błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, że umowne wyłączenie wspólności ustawowej w czasie trwania małżeństwa wyklucza powództwo z art. 52 § 1 k.r.o., którego żądanie obejmuje ustanowienie rozdzielności majątkowej z dniem wcześniejszym niż dzień powództwa oraz dzień zawarcia umowy w przedmiocie ustanowienia rozdzielności majątkowej, podczas gdy prawidłowa wykładnia tego przepisu prowadzi do wniosku, iż zawarcie przez małżonków umowy w przedmiocie ustanowienia rozdzielności majątkowej nie powoduje utraty uprawnienia przewidzianego w art. 52 k.r.o., bowiem brak jest ku temu podstawy prawnej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna podlegała oddaleniu.

Skarżący sformułował zarzut naruszenia art. 52 § 1 i 2 k.r.o. wywodząc, że wykładnia tego przepisu nie stoi na przeszkodzie uznaniu dopuszczalności wytoczenia na jego podstawie powództwa o zniesienie przez sąd małżeńskiej wspólności majątkowej z datą wsteczną, także w przypadku uprzedniego uchylenia tej wspólności w drodze umowy o ustanowieniu rozdzielności majątkowej. Innymi słowy, po zawarciu przez małżonków umowy, na podstawie której zostanie ustanowiona rozdzielność majątkowa, zdaniem skarżącego, istnieje możliwość wytoczenia powództwa o ustanowienie przez sąd rozdzielności majątkowej z datą poprzedzającą zawarcie umowy. Na poparcie swoich wywodów, skarżący przytoczył stanowisko Sądu Najwyższego, wyrażone w wyroku z 14 kwietnia 2011 r., IV CSK 460/10, obszernie odnosząc się i przytaczając zawarte w nim uzasadnienie. Skarżony w ślad za wyrokiem z 14 kwietnia 2011 r. wskazał również, że zawarcie przez małżonków umowy o ustanowieniu rozdzielności majątkowej nie powoduje utraty uprawnienia, stanowiącego podstawę uprzednio wniesionego powództwa o ustanowienie rozdzielności majątkowej z dniem wcześniejszym niż wytoczenie tego powództwa. W ocenie skarżącego w świetle rozważań prawnych zaprezentowanych w powołanym orzeczeniu, traci na aktualności uchwała Sądu Najwyższego z 30 maja 1996 r., III CZP 54/96 stwierdzająca, że umowne wyłączenie wspólności ustawowej w czasie trwania małżeństwa eliminuje powództwo przewidziane w art. 52 § 1 k.r.o., dotyczące okresu poprzedzającego zawarcie umowy.

W pierwszej kolejności konieczne jest odniesienie się do twierdzenia skarżącego, jakoby brak było podstaw prawnych do zajęcia stanowiska, jakie stało się podstawą rozstrzygnięcia sądów powszechnych obu instancji, w myśl którego, wystąpienie z powództwem, o którym mowa w art. 52 k.r.o, możliwe jest jedynie w czasie trwania wspólności majątkowej między małżonkami. Wbrew twierdzeniom skarżącego, stanowisko to jest trafne i znajduje podstawę w treści § 1 i § 2 art. 52 k.r.o.

Skarżący twierdzi, jakoby żądanie zniesienia wspólności majątkowej miało charakter samodzielny i było wyrazem istnienia po stronie jednego z małżonków interesu prawnego polegającego nie tylko na zniesieniu wspólności majątkowej, ale także na tym, by to zniesienie nastąpiło w określonej dacie – wcześniejszej nie tylko niż data wytoczenia powództwa o ustanowienie rozdzielności majątkowej, ale też wcześniejszej niż data umownego ustanowienia rozdzielności majątkowej między małżonkami. W jego ocenie powództwo z art. 52 k.r.o. dotyczy dwóch różnych interesów prawnych. Jeden z nich polegać ma na ustanowieniu rozdzielności, drugi zaś na określeniu konkretnej wcześniejszej chwili jej ustanowienia.

Sąd Najwyższy nie neguje, że skarżący może mieć interes prawny w rozciągnięciu efektów rozdzielności majątkowej na okres poprzedzający umowę, na podstawie której ta rozdzielność majątkowa została ustanowiona między stronami. Faktyczne istnienie takiego interesu prawnego nie przesądza jednak tego, czy interes ten jest chroniony przez porządek prawny. Dopiero bowiem gwarantowana przez porządek prawny możliwość ochrony swego faktycznego interesu, czyni zeń prawo podmiotowe. W tym kontekście należy zadać pytanie, czy art. 52 § 1 i § 2 k.r.o. przewidują samoistną ochronę dla interesu powoda polegającego na tym, by skutki istniejącej już rozdzielności majątkowej przesunąć w czasie wstecz?

Lektura obydwu jednostek redakcyjnych art. 52 k.r.o. pokazuje wyraźnie, że jego § 1 przyznaje każdemu z małżonków ochronę interesu polegającą na zmianie w sposobie ukształtowania majątkowych relacji małżeńskich poprzez przyznanie powództwa o wprowadzenie rozdzielności majątkowej. Natomiast § 2 tego przepisu reguluje kompetencje sądu orzekającego w sprawie wywołanej tym powództwem. Tym samym, adresatem unormowań art. 52 § 2 k.r.o. nie jest żadne z małżonków, a jedynie sąd rozpoznający sprawę wywołaną powództwem o zniesienie wspólności majątkowej i wprowadzenie rozdzielności majątkowej między małżonkami. Z art. 52 § 2 k.r.o. mówiącego, że „w wyjątkowych wypadkach sąd może ustanowić rozdzielność majątkową z dniem wcześniejszym niż dzień wytoczenia powództwa”, o którym mowa w art. 52 § 1 k.r.o. nie wynika samoistne prawo podmiotowe małżonka. Przepis ten określa jedynie granice kompetencji sądu w zakresie kształtowania ustroju majątkowego między małżonkami przy rozpoznawaniu żądania

wywiedzonego z art. 52 § 1 k.r.o. Tylko z tego ostatniego przepisu wynika prawo podmiotowe każdego z małżonków do wprowadzenie rozdzielności majątkowej między małżonkami i nie obejmuje ono domagania się od sądu modyfikacji już uprzednio ustanowionej umowy rozdzielności majątkowej małżonków, poprzez rozciągnięcie jej skutków na okres poprzedzający to umowne ustanowienie.

Owszem, na mocy art. 52 § 2 k.r.o. „w wyjątkowych wypadkach sąd może ustanowić rozdzielność majątkową z dniem wcześniejszym niż dzień wytoczenia powództwa”, jednak ta kompetencja sądu jest nierozzerwalnie skorelowana z rozpoznawaniem powództwa o ustanowienie rozdzielności majątkowej na mocy art. 52 § 1 k.r.o. i nie przysługuje sądowi w innym wypadku, niż przy rozpoznawaniu sprawy wynikłej z wytoczenia tego powództwa. Powództwo to natomiast, jako że jego przedmiotem jest ustanowienie rozdzielności majątkowej, nie może być wytoczone w sytuacji, gdy rozdzielność majątkowa między małżonkami już istnieje. Z całą pewnością więc art. 52 § 1 i § 2 k.r.o. nie chroni ewentualnego interesu powoda, by skutki istniejącej już rozdzielności majątkowej między małżonkami przesunąć na moment wcześniejszy niż ten, w którym ta rozdzielność została już ustanowiona zanim małżonek wystąpił z powództwem z art. 52 § 1 k.r.o.

O ile więc ustawodawca dopuścił, by sąd ustanawiając rozdzielność majątkową określił jej początek na moment wcześniejszy niż wytoczenie powództwa na podstawie art. 52 § 1 k.r.o., o tyle nie sposób twierdzić, by traktowane łącznie przepisy art. 52 § 1 i § 2 k.r.o. przyznawały dodatkowo, samoistne prawo podmiotowe do zmiany momentu, od którego skutki prawne wywierać będzie ustanowienie rozdzielności majątkowej, która stała się faktem przed momentem wytoczenia powództwa. Tym samym, oznaczenie dnia ustania małżeńskiej wspólności majątkowej nie jest samodzielnym przedmiotem żądania, ale koniecznym elementem rozstrzygnięcia sądu ustanawiającego rozdzielność majątkową między małżonkami na podstawie powództwa wytoczonego w oparciu o art. 52 § 1 k.r.o. (zob. uchwałę Sądu Najwyższego z 30 maja 1996 r., III CZP 54/96).

Sąd Najwyższy w składzie tu obecnym w całości podziela tym samym wcześniejsze stanowisko wyrażone w postanowieniu SN z 26 czerwca 2018 r. IV CSK 62/18, w myśl którego kwestia wskazana przez skarżącego jako istotne

zagadnienie prawne w rozumieniu art. 398⁹ § 1 pkt 1 k.p.c. „została już rozstrzygnięta w judykaturze”. Sąd Najwyższy wyjaśnił już bowiem, że uprzednie umowne wyłączenie wspólności ustawowej w czasie trwania małżeństwa wyklucza późniejsze powództwo z art. 52 § 1 k.r.o., którego przedmiotem czyniono by okres poprzedzający zawarcie umowy (zob. postanowienie SN z 26 czerwca 2018 r. IV CSK 62/18). Kwestia ta, jak nie stanowiła istotnego zagadnienia prawnego w roku 2018, tak nie stanowi go również obecnie.

W tym samym postanowieniu Sąd Najwyższy odniósł się do wyroku Sądu Najwyższego z 14 kwietnia 2011 r., IV CSK 460/10, na który powołuje się skarżący, a w uzasadnieniu którego zawarto stwierdzenia sugerujące możliwość przyznania na podstawie art. 52 § 1 i § 2 k.r.o. ochrony prawnej interesowi któregoś z małżonków pozostających w rozdzielności majątkowej, do objęcia jej skutkami również okresu sprzed jej ustanowienia. Podkreślić należy, że stanowisko to nie stanowiło *ratio decidendi* rozstrzygnięcia w sprawie IV CSK 460/10 i ma jedynie status *obiter dicta*. Wyrok ten dotyczył bowiem sytuacji, gdy powództwo o ustanowienie rozdzielności majątkowej wytoczono w chwili, gdy między małżonkami trwała wciąż wspólność majątkowa, „gdyż umowa ustanawiająca rozdzielność majątkową została zwarta po wniesieniu pozwu o ustanowieniu rozdzielności majątkowej.” (zob. postanowienie SN z 26 czerwca 2018 r. IV CSK 62/18). Okoliczność ta warunkowała natomiast dopuszczalność wytoczenia powództwa z art. 52 § 1 k.r.o.

W świetle powyższego, stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w uchwale III CZP 54/96 z 30 maja 1996 r., oraz podtrzymane w wyroku SN z 25 czerwca 2003 r., III CKN 545/01 oraz w postanowieniu SN 26 czerwca 2018 r., IV CSK 62/18, pozostaje nadal aktualna.

Z tego względu, niniejsza skarga kasacyjna podlegała oddaleniu na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c.

M.M.

r.g.

